

**КРЕАТИВ ЁНДАШУВ АСОСИДА ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА
ЎҚИТИШНИНГ ДИДАКТИК ТАЪМИНОТИНИ ЯРАТИШ****Артиқова Каромат Камолджановна***Термиз давлат педагогика институти ўқитувчиси*artiqovakaromat2310@gmail.com

Аннотация: Педагогнинг креативлик сифатларига эга бўлиши унинг шахсий қобилиятлари ва касбий фаолиятини сифатли, самарали ташкил этишга замин яратади. Ўқитишнинг дидактик таъминотини креатив ёндашув асосида ташкил этиш дарс жараёни самарадорлигини кафолатлайди. Ушбу илмий-назарий, таҳлилий мақолада креатив ёндашув асосида ўқитишнинг дидактик таъминотини яратиш механизмлари ҳақидаги фикрлар баён этилган.

Таянч сўзлар: дидактик таъминот, хусусий методика, ўқитиш усуллари, ўқув материаллари, ўқитиш тамойиллар, креативлик.

КИРИШ

Расмий таълимнинг бирламчи асоси дарс ҳисобланади. Дарс, ўз навбатида, бир бутунлик бўлиб, қуйидаги қисмлардан ташкил топган: таълим-тарбия берувчи; таълим-тарбия олувчи; дастур ва дарслик, ўқув-услубий қўлланма ҳамда дидактик материаллар; педагогик усул ва услублар, ўқитишнинг техник воситалари. Ўқитиш самарадорлигига эришиш учун ўқитишнинг дидактик таъминотини яратиш механизмлари ҳам муҳим аҳамиятга эга. Дидактик таъминотни яратиш механизмларига креатив ёндашувни ташкил этиш ўқувчиларни танқидий, таҳлилий ёки ижодий фикрлаш ва аниқ маълумотларга асосланган билимларга эга бўлишларини амалга оширади.

DISCUSSION AND RESULTS

Креатив ўзи нима? Creato лотинча сўз бўлиб, яратувчанлик, ижодкорлик маъноларини англатади. Бир қарашда таълим жараёнини креатив ғоялар асосида ташкил этиш ўқув дастурида белгиланган талаблардан четга чиқишдек тасаввур қолдиради. Бироқ, креативлик, ижодий ёндашиш ўқув машғулотларини мавжуд Давлат таълим стандартлари (ДТС) га мослаштириш, қолаверса, ўқитувчилардан ўқитиш жараёнига нисбатан креатив, ижодий ёндашувни таъминлашга хизмат қиладиган метод, усул ва воситалар машғулотларни методик жиҳатдан самарали, тўғри олиб борилишини таъминлайди. Педагогик нуқтаи назардан таълим мазмунини шакллантириш қуйидаги босқичларда амалга оширилади:

- умумий назарий босқич;
- ўқув босқичи;
- ўқув материални ўзлаштириш босқичи.

Ўқув материални ўзлаштириш босқичида таълим мазмунининг ўқув модул (фан)лари бўйича яратилган ДТС, ўқув режаси ва ўқув дастури каби меъёрий ҳужжатлар, шунингдек, ўқув манбалари (дарслик, ўқув ва методик қўлланма,

Таълим мазмуни қуйидаги давлат таълим стандарти, ўқув режалари мазмунида намоён бўлади .

Давлат таълим стандартлари – умумий ўрта, ўрта махсус, касб-хунар ва олий таълим мазмунига ҳамда сифатига қўйиладиган талабларни белгилайдиган меъёрий ҳужжат. Ўқув режаси меъёрий ҳужжат бўлиб, унда ҳар бир ўқув предметнинг мазмуни очиқ берилди ва ўқув йили давомида ўзлаштирилиши зарур бўлган билим, кўникма ва малакалар ҳажми кўрсатиб берилди. Таълим мазмуни ўқув дастурларида янада батафсил ёритилди.

Ўқув дастури – муайян ўқув фани бўйича билим, кўникма ва малакалар мазмуни, умумий вақт, муҳим билимларни ўрганилиши бўйича тақсимлаш, мавзуларнинг кетма-кетлигини белгилаш ҳамда уларнинг ўрганилиш даражасини ёритувчи меъёрий ҳужжат. Дастурда кўрсатилган билим, малака ва кўникмаларнинг ўқувчилар томонидан тўла ўзлаштирилиши ўқитиш жараёни муваффақияти ва самарадорлигини белгиловчи мезонлар саналади.

Педагогларда ҳам креативлик сифатларининг тўлақонли намоён бўлиши ўқув дастурлари билан ишлашда ҳам кўзга ташланади.

Муаллифлик ўқув дастурлари:

1) ўқувчиларнинг эҳтиёжи, қизиқиши, хоҳишистакларини инобатга олган ҳолда ўқув модули (фани) доирасида муайян мавзу (масала)ни чуқур ўрганиш ёки маълум муаммонинг ечимини топишга йўналтирилган ўқув дастури;

2) ўқув дастурларининг бир тури .

Бу турдаги дастурлар ҳам ДТС талабларини ҳисобга олган ҳолда ўқув фани қурилишининг ўзгача шаклда бўлиши, ўрганилаётган ҳодиса ва жараёнларга нисбатан муаллиф нуқтаи назарининг акс этиши билан бошқа ўқув дастурларидан фарқланади. Бу турдаги дастурлар тегишли фан соҳаси бўйича фаолият олиб бораётган педагог, психолог, методистларнинг ташқи тақризларига эга бўлиши ва таълим муассасаларининг педагогик кенгашлари томонидан тасдиқланиши зарур . Муаллифлик ўқув дастурларини ишлаб чиқишда педагог эркин, мустақил равиша ўзининг креативлик лаёқатини тўла намоён этиш имкониятига эга. Одатда муаллифлик ўқув дастурлари ўқувчиларнинг эркин танлови бўйича (мажбурий ёки махсус) курслар ташкил этишда, тўғарақлар, илмий жамиятлар, «Фан клублари», техник ва бадий ижодиёт марказлари фаолиятида самарали қўлланилади. Қолаверса, ўқув фанининг мазмунини шакллантиришда ҳар бир педагог 15 фоиз миқдорда ижодий ёндашган ҳолда унга ўзгартириш киритиш имкониятига эга. Бинобарин, ўқув дастурларининг инновацион, креатив характер касб этиши ўқувчиларда таълим олишга қизиқишни кучайтиради, уларнинг ўқув-билиш фаолиятининг фаоллашувини таъминлайди. Таълим мазмуни ва ўқув дастурлари ўқув адабиётларида лойиҳалаштирилади. Бундай адабиётлар сирасига дарсликлар ва ўқув қўлланмалари киради. Ўқув адабиётлари орасида дарслик алоҳида ўрин тутди.

Дарслик – муайян ўқув фани бўйича таълим мақсади, ўқув дастури ва дидактик талабларга мувофиқ белгиланган илмий маълумотларни берувчи манба бўлиб, у

мазмунни ва тузилишига кўра фан бўйича яратилган ўқув дастурига мос келади. Гоявий ва методик жиҳатдан мукамал бўлган дарслик таълим мазмунига қўйиладиган барча талабларга жавоб бера олиши, ўқувчиларнинг эҳтиёжларини кондира олиши, қизиқшини ошириши, билим, кўникма ва малакаларини бойитиши зарур. Дарсликда баён этилаётган ўқув ахборотлари лўнда, тушунарли ва визуал бўлиши, ўқувчиларнинг эстетик эҳтиёжларига мос келиши керак. Дарслик барқарор, пухта асосланган таркибий тузилмага эга бўлиши лозим. Дарсликларга қўйиладиган талаблар турлича бўлса-да, улар орасида умумий хусусиятга эга талаблар кўп. Етакчи хорижий мамлакатларда муқобил дарсликларнинг нашр этилишига алоҳида эътибор қаратилади. Бунинг боиси, педагог ва ўқувчиларга улар орасидан ўзлари учун энг мақбул, амалий аҳамиятга эга бўлганларини танлаб олишга имконият яратишдир. Республикамизда муқобил дарсликларни яратишда фаоллик бир қадар суст бўлгани ҳолда муқобил ёрдамчи адабиётлар (ўқув, методик ва ўқувметодик қўлланмалар)ни яратиш борасида педагоглар фаоллик кўрсатишмоқда. Таълим мазмуни ўқув материали даражасида дарсликлар билан бир қаторда турли ўқув қўлланмалари: адабиёт ва тарих хрестоматиялари, маълумотномалар, математика, физика, кимё бўйича масалалар тўпламлари, георафия, биология бўйича атласлар, тил бўйича машқлар тўпламлари ва бошқаларда очиб берилади. Ўқув қўлланмалари дарсликнинг баъзи томонларини кенгайтиради ва аниқ масалаларни ҳал этиш мақсадига эга бўлади (ахборот, машқ қилиш, текшириш).

Креативлик ўқув-билиш фаоллиги сифатида ҳам таҳлил этилиши мумкин. Бинобарин, баъзи ўқувчилар танқидий, таҳлилий ёки ижодий фикрлашни, бошқалар эса аниқ маълумотларга асосланган билимларга эга бўлишни афзал кўради, учинчи гуруҳ вакиллари эса табиатан креатив ва танқидий фикрлашга мойил бўлади. Замонавий шароитда педагогнинг креативлиги яна бир ҳолатда – электрон ахборот-таълим ресурслари (ЭАТР)ни яратишда яққол намоён бўлмоқда.

ЭАТР – ўқув фан (модул)лари бўйича тизимлилик, изчиллик, ўзаро мувофиқлик ва яхлитлик асосида шакллантирилиб, ўқув материалларини тўлиқ ёки қисман қамраб олган ҳолда компьютер технологияси ёки интернет ахборот тармоғида махсус (алоҳида) сайтда жойлаштирилган электрон нашрлар мажмуи. таълим жараёнида қуйидаги имкониятлардан самарали фойдаланиш учун талаб этиладиган шароитни яратади :

- 1) таълимий вазифаларни шакллантириш;
- 2) ўқув материали мазмунини баён қилиш;
- 3) билимларни қабул қилишни ташкил этиш;
- 4) қайтар алоқа;
- 5) ўқувчиларнинг билиш фаолиятини назорат қилиш;
- 6) ўқувчилар ўқув-билиш фаолиятини ташкил этишнинг навбатдаги босқичига тайёргарлик кўриш (ўқувчиларни мустақил таълим олишга, қўшимча ўқув адабиётларини мустақил ўқибўрганишга йўналтириш).

Таълим жараёнидаги креативлик ўқувчиларда ўқишга қизиқишларини орттирувчи креатив саволлар тузиш, турли расм, тасвир, жадвал, диаграмма, рамзий ифодалардан фойдаланиш, таълим олувчиларга баён этилаётган ўқув ахборотлари билан мутлақо алоқаси бўлмаган ғоялар ўртасидаги ўзаро боғлиқлиқни топиш каби вазифаларни бериш, кичик кичик гуруҳларда ишлашларини таъминлаш каби ҳаракатларда акс этади. Ўқитувчилар томонидан ўқувчиларнинг креатив фикрлашларига эришиш, ўқув-билиш фаолиятларида ижодий маҳсулотларни яратишларини таъминлашга ундаш, рағбатлантириш қандай натижаларга олиб келган бўларди? Худди шу ҳолат ўқитувчилар излаётган ҳодиса бўлмасмиди?

Маълумки, таълим мазмунини очиб беришга йўналтирилган ўқув материаллари бир нечта турга ажратилади.

Улар :

- матнли босма ўқув ахбороти;
- визуал босма ўқув ахбороти;
- матнли электрон ўқув ахбороти;
- визуал электрон ўқув ахбороти;
- иш қоғозларида ифодаланадиган босма ўқув ахбороти;
- иш қоғозларида ифодаланадиган электрон ўқув ахборотлар.

Ўқув материаллари ўқувчиларнинг умумий ва касбий билимларини бойитиш билан бирга уларда дунёқарашни бойитиш, тасаввурни кенгайтириш, ижтимоий ва табиий борлиққа ижобий муносабатни шакллантиришга ҳам хизмат қилиши зарур. Шу сабабли педагоглар ўқув материалларини тайёрлашга ижодий ёндашиш билан бирга муайян тамойилларга риоя этишлари зарур:

- ғоявийлик;
- илмийлик;
- визуаллик;
- тизимлилик;
- ўқув ахборотларининг изчил баён этилиши;
- ўқув ахборотлари ўртасидаги ўзаро боғлиқлик;
- ўқувчиларнинг ёш хусусиятига мослиги;
- амалий аҳамиятга эгалик;
- аниқ мақсадга йўналтирилганлик;
- эстетик талабларга мувофиқлик

Ушбу тамойилларга мувофиқ тайёрланадиган ўқув материаллари мутахассислик йўналиши ва ихтисослик соҳасидан қатъий назар барча ўқувчиларнинг эҳтиёжларини тўла қондира олади. Шахсда креатив фикрлаш кўникмаларини ривожлантириш учун, энг аввало, уларда танқидий фикрлаш малакаларини шакллантириш талаб этилади. Ўқув материалларини ўқувчиларга тақдим этишда саволнинг «Агарда ...?» деб қўйилиши топшириқларни бажариш жараёнида уларнинг ҳам объектив, ҳам субъектив фикрлаш кўникмаларини самарали ўзлаштиришларини таъминлайди. Креативлик ўқувчиларда «нафақат янги ғояларни илгари суришини тақозо этиши,

балки ўқув масалалари бўйича қарорлар қабул қилиш, таҳлил этиш кўникмаларини ҳам шакллантира олиши лозим. Креативлик жараёни бошланғич ғояларни ишлаб чиқиш, уларни тадқиқ қилиш ва таҳлил этиш, зарур бўлса улардан воз кечишни ҳам ўз ичига олади. Айни ўринда шуни ҳам айтиб ўтиш жоизки, таълим жараёнига нисбатан креатив ёндашув таълим олиш, ўқув фанлари асосларини ўзлаштиришга нисбатан қизиқиши сусайган ўқувчилар билан ишлаш мақсадида эмас, балки барча ўқувчилар билан жонли, қизиқарли, жўшқин мулоқотга киришиш, уларни фаолликка ундаш учун қўлланилади. Қолаверса, креатив характерга эга машғулотларни нафақат санъат, маданият соҳалари йўналишларида, шу билан бирга барча исталган соҳа (бизнес, иқтисодиёт, ҳуқуқ, педагогика, психология, қурилиш, қишлоқ хўжалиги, муҳандислик, саноат ва б. соҳалар) бўйича таълим олаётган ўқувчилар билан ишлаш жараёнида ҳам бирдек самарали ташкил этиш мумкин. Ўқитувчилар, шунингдек, таълим жараёнига нисбатан креатив ёндашишда нафақат ўқув фанларини ўзлаштиришда юқори натижаларга эришаётган, креатив фикрлашда ижобий ҳолатларни қайд этаётган ўқувчиларга, балки кўпроқ эътиборни талаб этадиган, ижодий, креатив фикрлаш лаёқатига эга бўлмаган таълим олувчиларга ҳам бирдек эътиборни қаратишлари зарур. Педагогларнинг ўқув машғулотлари учун дидактик материалларни тайёрлашда қуйидаги замонавий талабларга мувофиқ иш кўришлари кутилган таълимий натижанинг қўлга киритилиши учун зарур шароитни вужудга келтиради :

- аниқ мақсадга йўналтирилган бўлиши;
- ўқувчиларнинг эҳтиёж ва қизиқишларига мувофиқ тайёрланиши;
- ўқув ахборотларининг асосланганлиги;
- ўқувчиларнинг ўқув-билиш фаолиятини
- фаоллаштириш имкониятига эгаллик;
- ўқувчиларни жуфтликда, кичик гуруҳларда фаол ишларига учун шароит яратиш;
- ўқувчиларда мустақил, ижодий, танқидий ва – креатив фикрлаш қобилиятларини ривожлантириш;
- замонавий аҳамият касб этиши;
- эстетик жиҳатдан сифатли бўлиши;
- ноаниқ тушунча ва иборалардан ҳоли бўлиши;
- аниқ натижани кафолатлай олиши;
- турли вазиятларда қўллай олиш имкониятига эгаллик;
- мавжуд билим, кўникма, малакани мустаҳкамлашга хизмат қилиши.

Ўқув машғулотлари учун дидактик материалларни тайёрлашда педагоглар ўқув манбалари (дарслик, ўқув, методик ва ўқув-методик қўлланма, йўриқнома, тавсиянома, луғат, энциклопедия, атлас, иш дафтари, хрестоматия каби босма нашрлар, шунингдек, Интернет материаллари, ЭАТР каби электрон ахборот манбаларидан олинган маълумотлардан мақсадли, самарали фойдаланишлари мумкин. Бу ўринда олинган маълумотларнинг ишончлилиги муҳим. Шу сабабли

педагоглар дидактик материалларни тайёрлашда ўқув ахборотларининг ишончли эканлигига эътиборни қаратишлари зарур. Бинобарин, илмий асосга эга далиллар билан бойитилган дидактик материаллар ўқувчиларнинг умумий ва касбий ривожланишини таъминлашда ўзига хос аҳамият касб этади. Демак, педагогларнинг ўқув дастурлари ва ўқув манбаларини яратишга нисбатан креатив ёндашувлари ўқувчиларнинг умумий ривожланиши ҳамда касбий шаклланишида муҳим аҳамият касб этади. Таълим жараёнининг муваффақияти педагог томонидан тақдим этилаётган ўқув материалларининг қай даражада сифатли тайёрланишига ҳам боғлиқ. Шу сабабли педагоглар ўқув материалларини тайёрлашга креатив ёндашишлари талаб этилади. Бунда улар ўқув материалларини самарали шакллантиришда ғоявийлик, илмийлик, визуаллик, тизимлилик, ўқув ахборотларининг изчил баён этилиши, ўқув ахборотлари ўртасидаги ўзаро боғлиқлик, ўқувчиларнинг ёш хусусиятига мослиги, амалий аҳамиятга эгалик, аниқ мақсадга йўналтирилганлик ҳамда эстетик талабларга мувофиқлик каби тамойилларни инobatга олиши ўқув жараёнининг сифатли, методик жиҳатдан тўғри ташкил этилишини таъминлайди. Ўқув машғулотлар учун (яъни дарс учун) дидактик ишланмалар тайёрлашда ҳам педагоглар қуйидаги керативлик механизмларини инobatга олиши зарур.

ХУЛОСА

Креатив ёндашув асосида ўқитишнинг дидактик таъминотни яратиш механизмларини амалга оширишда қуйидагиларни хулоса қиламиз:

– ўқув машғулотлари учун дидактик материалларни тайёрлашда педагоглар ўқув манбалари (дарслик, ўқув, методик ва ўқув-методик қўлланма, йўриқнома, тавсиянома, луғат, энциклопедия, атлас, иш дафтари, хрестоматия каби босма нашрлар, шунингдек, Интернет материаллари, ЭАТР каби электрон ахборот манбаларидан олинган маълумотлардан мақсадли, самарали фойдаланишлари; дидактик материалларни тайёрлашда ўқув ахборотларининг ишончли эканлигига эътиборни қаратишларини;

– ўқувчиларда креатив фикрлаш кўникмаларини шакллантиришга алоҳида эътибор бериши ва дарс жараёнда «ўқитувчи синфда креативлик муҳитини яратилишини;

– ўқув дастурлари ва ўқув манбаларини яратишга нисбатан креатив ёндашувлар ўқувчиларнинг интеллектуал ривожланишига оид савол топшириқларни тузишни. – дидактик ўқув материалларини самарали шакллантиришда ғоявийлик, илмийлик, визуаллик, тизимлилик, ўқув ахборотларининг изчил баён этилиши, ўқув ахборотлари ўртасидаги ўзаро боғлиқликни инobotга олишни;

– ўқувчиларнинг ёш хусусиятига мослиги, амалий аҳамиятга эгалик, аниқ мақсадга йўналтирилганлик ҳамда эстетик талабларга мувофиқлик каби тамойилларни инobotга олишни ўқув жараёнининг сифатли, методик жиҳатдан тўғри ташкил этилишини. Дарсда ўқувчилар креативлик имкониятларини шакллантириш механизми. Ўқувчиларда креативликни шакллантириш механизми.

1. Зиёмуҳаммадов Б. Педагогика. Олий ўқув юртлари учун қўлланма. - Т.: «ТуронИқбол». 2006.
2. Иноятлов У.И., Муслимов Н.А., Усмонбоева М., Иноғомова Д. Педагогика: 1000 та саволга 1000 та жавоб / Методик қўлланма. - Т.: Низомий номидаги ТДПУ, 2012.
3. Мавлонова Р. ва бошқалар. Умумий педагогика. Дарслик. - Т.: «Наврўз» нашриёти, 2016.
4. Педагогик атамалар луғати. - Т.: «Фан», 2008.
5. Тохтаходжаева М.Х. ва бошқалар. Педагогика назарияси. ОТМ учун дарслик. - Т.: «Iqtisod-moliya», 2010.
6. Усмонбоева М., Тўраев А. Креатив педагогика асослари. ўқув –услубий мажмуа. - Т.:ТДПУ 2016
7. Усмонбоева М., Тўраев А. Креатив педагогика асослари. - ЎУМ. ТДПУ, 2016.
8. Kamoldjonovna, A. K., & Pirimkulovna, P. G. (2022). PROFESSIONAL DEDICATION AND PROFESSIONAL COMPETENCE AS A SUBJECT OF STUDY OF PSYCHOLOGY. Web of Scientist: International Scientific Research Journal, 3(02), 766-772.
9. Ҳасанбоев Ж., Тўрақулов Х., Ҳайдаров М., Ҳасанбоева О., Усманов Н. Педагогика фанидан изоҳли луғат. - Т.: «Фан ва технологиялар», 2009.
10. Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem solving). - Alexandria - Virginia, USA: ASCD, 2014.
11. Усмонбоева М., Тўраев А. Креатив педагогика асослари. ўқув – услубий мажмуа. - Т.: ТДПУ, 2016. - 43-бет